

Простягаю у ніч я руки

Наталя Околітенко

Дім у Карпатах він купив, коли цвіли проліски; намагаючись не ступати на них, ішов слідом за жінкою, котра чекала, що з нею торгуватимуться, й дивувався благам, які дісталися йому так дешево. "Стільки навколо квітів... Ліс підступає до самісінького порога, а головне — гори, гори... І вночі над головою — великі зорі, а крім того..."

А крім того, в цій старезній споруді, якщо докласти до неї рук, можна опорядити чотири кімнати з високими стелями та величезними, надійно заґратованими вікнами; ті грати, що замикалися на грубий замок, особливо сподобались Ігореві. Він негайно ж розчахнув їхні стулки разом з посірілими від бруду рамами і, хустинкою змівши з підвіконня мертвих комах, заплющив очі, насолоджуючись духмяним повітрям.

Жінка нетерпляче торкнулася його плеча, й вони удвох обійшли те, що можна було назвати обійстям.

Будинок таки ж дуже занепав — у ньому ніхто не жив років із тридцять, — однак зводила його людина зі смаком, що виявився і в плануванні приміщень, і в малюнку на кахлях двох мініатюрних грубок, і в різьбленому обідку, який прикрашав дах; це був маленький дерев'яний замок, гніздо якогось романтично настроєного анахорета, чие життя нагло урвалося. На горище Ігор не схотів видиратися, злякавшись протрухлих східців та вузького лазу, зате не проминув підняти віко великої скрині, що стояла в передпокої. Там лежало поцвіле дрантя із слідами справді королівської оздобы — пишної вишивки та металевих бляшок; Ігор підніс до світла чоловічу сорочку й довго милувався візерунком на рукавах — вершники в крилатих бриликах, а поміж них — символічна жіноча постать, що годує з простягнутих рук двох лебедів. Берегиня...

— Не забирайте нічого з тутешніх старожитностей, — попросив він. — За те вам доплачу.

Жінка, яка й досі не мала певності щодо наміру чергового клієнта, — скільки їх, приїжджих та з сусідніх сіл, марно сюди поповодила! — несміливо запитала:

— То як? Ви хочете тут жити?

— Наїздами.

— Та чо! — зраділа жінка. — Дім, звичайно, лишився без пуття, але в найбільшій кімнаті сидіти можна хоч би й зараз.

— Можна. Коли ви ще помиєте підлогу й побілите хоч трохи стіни, то я вам доплачу.

Подумавши, він назвав ціну, яка становила десяту частину тієї, що її просили за будинок, — великою вона йому не здалася, бо неприємної роботи й справді було доволі: пилюка аж закам'яніла по закутках.

Все ще не ймучи віри, що задавнену проблему нарешті вдалося розв'язати, жінка пообіцяла клопіт із оформленням узяти на себе — нікому ця хата тут не потрібна, й чоловік давно домовився з сільрадою про її продаж. Податки й таке інше вони також

заплатять.

Сідаючи в машину, Ігор кивнув:

— Та вже ж якось порозуміємось. Завдаток дам хоч би й сьогодні.

Він подумав, що оформлення купівлі й справді могло б стати неабияким клопотом, але — байдуже, без радості, що його збувся. Зрештою, цей замок у Карпатах був просто забаганкою, і коли б виникли якісь серйозні труднощі, то він від свого наміру відмовився б так само легко, як і зважився на нього. Та все складалося само собою — ну от і добре.

Ігор Манжара був художником-пейзажистом, і літо в нього минуло в клопотах з великою виставкою, про яку мріяв давно і палко. Він з ранку й до вечора сидів у залі, де вона врешті відбулася, чекав відвідувачів і спостерігав, як сонячні зайчики, що проникали крізь пишні штори, мов зграйка птахів, перебиралися з одного полотна на інше й ніби скльовували з них свіжість барв.

Знав, що живопис нині не дуже популярний, що людей не приваблюють і найгучніші імена, однак усе одно чувся розчарованим, бо відвідувачів було таки ж обмаль. Приходили здебільшого бабусі, яким однаково де читати нотації своїм безцінним онукам.

— Ось, Владичку, річка: ти пам'ятаєш, як ми з тобою їздили до села і бачили достеменно таку? Шкода, що нам тоді не вдалося покупатися, бо недалеко був заводин, який водичку в тій річечці отруював... Що-що? Ні, на картині водичка чиста, не отруєна. А це — галявина в лісі, а під кущем — гриби. Колись я так любила збирати їх, але тепер учені пишуть, що їсти гриби вже не можна, бо вони накопичують важкі метали, а це небезпечно для здоров'я...

Бабуся зітхала, згадуючи, мабуть, ті часи, коли в дівочтві вона вибігала під грозовий дощ, аби коси були густими, а шкіра свіжою; що ж до онука, то він, вочевидь, розробляв план, як виканючити за культурно збавлений час додаткову порцію морозива чи апельсинову жуйку. В таких випадках Ігор ховався за порт'єри або ж тікав до читального залу й вертався, коли чув дівочі голоси й тупотіння підборів по мармурових східцях. Біля зграйки школярок-старшокласниць ще можна було погрітися в промінні слави... Втім, скоро Ігор зрозумів, що більше від оповитих маревом доріг, які щезають за обрієм, більше від схожих на вітрила хмар важать вишневі очі автора картин і той його невідпорний для юнки вік, коли чоловік, набувши зрілості, ще зберігає юнацьку жвавість та струнку поставу.

Словом, після метушливого, сповненого надій та скорих розчарувань літа раптом настала осінь з монотонними дощами й ранніми заморозками — вони обірвали листя, що навіть не встигло зжовкнути, й вихолодили воду; аж у листопаді повернулося тепло, але безрадісне: на голі дерева й мертві квіти.

Тоді Ігор згадав про свій карпатський замок, і перспектива побути в ньому на самоті, відпочити від суєти (малювати пейзажі він уже не збирався, досить і того, що встигнув набазграти до своїх тридцяти п'яти років) здалася йому надзвичайно привабливою.

Замок його був кілометрів за три від села; повільно йдучи до нього широкою дорогою повз вечірні згуки, подзенькування коров'ячих дзвіночків, запашні дими й зацікавлені погляди, що зблискували за парканами, Ігор вдивлявся в рожеву смужку обрію поміж горами й думав, що він фактично купив собі ще одне життя. От вийняв з кишені гроші і — купив: з блуканням по лісових нетрищах, з тишею, з сидінням перед вогнем, з читанням книжок і старих журналів, які братиме в тутешній бібліотеці. Можливо, з цікавими знайомствами. Та ні, знайомств не треба — має достоту натішитись самотністю.

Дерев'яні східці, які вели до його замку, були давно поламані й рознесені весняною водою — він видерся, чіпляючись за Дрібні кущики й траву. Обійшов навколо свого набутку й здивувався, яка це все ж таки велика й капітально збудована споруда, здатна опиратися вікам. Зрештою, у тому немає нічого дивного, бо ліс на житло тут заготовляли взимку, коли дерева спали, й подовгу витримували стяті стовбури, допоки з них вийде живий дух, — інакше душа смереки чи дуба ночами збавлятиме господареві сну. "Не знаю, чи є душа у дерева, — думав Ігор. — Але після такої підготовки воно, мабуть, ставало, як цегла, — його стачало не на одне покоління".

Згадка про пов'язані з "душею" дерева прадавні повір'я в лісовій тиші пізньої осені збудила якесь прикре відчуття: належало б когось впустити поперед себе в господу, з якої давно вже вивітрився людський дух, — кішку або ж собаку. Та навколо не було ніякої живності, лише каркала на суку ворона та десь і без вітру порипувала стара сосна. Ігор через силу повернув ключ у великому заіржавленому замку.

Жінка, яка так дешево продала йому дім і трохи праці рук своїх, виявилась на диво сумлінною: велика житлова кімната, кухонька й маленький передпокій справді були ретельно вимиті, побілені, все в них лишалося на своїх місцях. У кімнаті стояло залізне, застелене смугастим ряденцем ліжко, два так звані віденських кріселка й маленький столик, заставлений чисто вимитим начинням, потрібним скромній людині в її самотині: два горщики, два полив'яних кухлики, плетена хлібниця, накрита полотнинкою, і — це вже зовсім розчулило Ігоря — мідний, до блиску начищений кавничок, вочевидь, зроблений у минулому столітті. В притуленому до груші-дички присадкуватому хлівці було повно дров.

Ігор затопив кахляну грубку, де тяга була чудова, й зварив у тому кавничку, що незабаром нагадав про себе мелодійним свисточком, привезеної з міста кави? з насолодою випив два кухлики і, почуваячись безмежно щасливим, ще раз похвалив себе за те, що піддався химерному пориву купити в Карпатах хату, який перейняв його одного разу під поганий настрій. Сподівався на маленьку, занедбану колибу, а доля послала йому цей і мальовничий замок з дикими кабанами та ведмедами, що підходять до самісінького порога, і, звичайно ж, з привидами...

Та вночі з привидами боротися було значно важче, ніж удень, і в цьому Ігор переконався, коли від кави прикинулося безсоння.

Він чув, як за стіною хтось зітхав, постогнував і ніби марив уві сні; часом до Ігоря долинали окремі, сповнені розпачу слова. "Пождіть!" — виразно почув він одного разу.

Ігор устав і ввімкнув електрику: це була єдина вигода епохи науково-технічного прогресу, про яку подбали спадкоємці, аби знайшовся покупець. В стінці, звідки долинали шерехи, намацав двері, прикриті широкими паперовими фіранками, колись, певне, блакитними. На них ледь проступали самотні журавлі, що, повтягувавши голови в плечі, стовбичили на порослому скупенькою рослинністю болоті. Придивившись, Ігор вразився небуденному хисту того, хто їх намалював; це були старі або ж німі птахи, котрі не змогли відлетіти й приречено чекали своєї долі.

Раптом Ігор пригадав, що чоловіка, який тут жив до нього, одного дня знайшли застреленого в цій самій кімнаті; й досі невідомо, хто вчинив те лиходійство, кому завадив лагідний маляр, який постачав навколишні села своїми невибагливими творами.

Ігор поторгав грати на вікнах — вони незрушно сиділи в пазах, перевірів запори на дверях — міцні, хоч тримай оборону, однак все одно брало з-за плечей від того, що так-сяк забиті двері за фіранками вели у недосліджену кімнату: ну як можна було купити великий дім і полінуватися засвіт обійти його! Коли він врешті позбудеться своєї легковажності? Тоді, коли його заскочить якась біда?

За вікном падав сніг, густий, лапатий, що хтозна-звідки й взявся в ще теплій листопадовій тиші: здавалося, хтось з того боку повісив на вікно білу запону, аби вберегти від лихого ока самотню людську постать. Від тепла з кутків дужче тягло мертвотним духом цвілі. "Пождіть!" — знову пролунало за стінкою.

Так, це було те, чого Ігор зовсім не чекав — страх! Сівши на ліжкові, спробував укосякати нерви: висміяти себе, збудити здоровий глузд — та що там може бути за тією стінкою? — але з того не вийшло нічого: страх ніби проступав разом із холодом, якого дім набрався за три десятиліття, і тепло грубки здавалося кволеньким росточком, що марно тягнеться до сонця з глухого льоху. Страх душив Ігоря, скручував тіло в болючу грудку, обсилав приском скроні; коли його тортури стали майже нестерпними, прийшли думки, а з ними і полегкість.

Ігор подумав, що смерть — це пульсар, який щомиті посилає нам свої сигнали, це — "чорна діра", де таємниче щезає час, замкнений у нашій свідомості, й що далі відбувається, ми ніколи не довідаємось, бо з "чорної діри" немає вороття. Коло за колом описує людське життя в гравітаційному полі смерті, щораз втрачаючи дешицу закладеної в ньому енергії — з думками, сміхом, диханням, хворобами, з радощами й болями, і того ми не помічаємо, аж поки підійдемо на відстань радіуса падіння в небуття.

Ігор думав, що оте відчуття неможливого прискорення часу, — а воно у кожного з'являється з віком, — диктує внутрішній лічильник, який зіставляє уже прожите з тим, що залишилося попереду, його ж лишається все менше й менше... А як раптова смерть? Ну що ж, це катастрофа, що легко стається в сильних гравітаційних полях: внутрішній лічильник про неї не сповістить, і все ж таки людині, яку втягнула "чорна діра" смерті, в останню мить, можливо, відкривається відносність часу — в багрових відсвітах сповільнених секунд, останніх на цьому світі.

Ігор думав: куди дівається енергія, яку людина так Щедро віддає з усіма її життєвими виявами, і що це за енергія — електромагнітні поля, які фіксують фізики, досліджуючи наші випромінювання? Та ні, скоріш це має бути енергія гравітаційна — випромінювання тіла, що безперервно кружляє над "чорною дірою" смерті, та енергія не реагує з речовиною, а тому ніякі сучасні, прилади її не вловлюють, і все ж таки вона є і, можливо, не так уже й розпорошується в просторі, як нам здається. Болі й радощі вчорашніх днів котяться над Землею, аби Дорогою перейняти тих, хто готовий їх сприйняти; вуста померлих щось промовляють до живих, і живі самі не усвідомлюють як приймають ті пошепки мовлені слова: тихою мовою спілкується все суще у природі — мовою слабких, а не потужних електромагнітних полів, мовою полів гравітаційних... Пошепки мовлені слова стають твоєю суттю, і ти ніколи не дізнаєшся, що ти узяв, а що віддав, де ти, а де хтось інший, як не збагнеш непереборну таїну смерті.

Нараз Ігор помітив, що він важко дихає, ніби раптово зупинився в бігу: думки вислизали, меркли, й за мить йому вже не вірилось, що він замахнувся на такі складні матерії: ніби якийсь навальний вітер торкнув його в цій мертвій тиші й далі полинув, сколихуючи дорогою душі, котрі з якоїсь причини стали цієї ночі недремними. Все випадок у світі й водночас усе — закономірність.

Ігореві схотілося малювати, й він гірко пожалкував, що, поійнятий творчим зневір'ям, яке настало після омріяної виставки, не взяв із собою потрібного причандалля. Але в кутку стояли бляшанки з фарбами — тридцятилітньої давності, звичайно ж; розкривши їх, Ігор побачив, що вони зовсім свіжі, й вкотре здивувався люб'язності колишньої власниці старого карпатського замку. Вона так прагнула відробити свою завелику, як їй здалося, оплату за роботу прибиральниці, що навіть купила в найближчому містечку все потрібне для художника, навіть мольберт поставила в кутку і натягла на раму полотно.

Що ж малювати? Звичайно, не пейзажі — серед тутешньої краси, що викликала мало не побожний трепет, така поспішливість здавалася блюзнірством. А що ж тоді?

Раптом в уяві Ігоря з'явився образ молодика з ледь схиленою головою й прекрасним обличчям, обрамленим витким волоссям: ось він іде кудись під темним, грізно насупленим небом, притримуючи на грудях вільний одяг} тих, хто його чекає попереду, не видно, але до них звернений його погляд, в котрому стільки вогню, що стачить повести за собою хоч би й цілий світ.

Йду, хитаючись, полем голим,
Вітер хоче звалити з ніг.
На мою непокриту голову
Зорі падають, ніби сніг.
Деся далеко вогонь закличний
Мружить очі, як сонний пес.
Опинився віч-на-віч з ніччю
Я під чорним шатром небес.
Деся далеко... А Всесвіт близько!

Він дрімає в тобі й мені.
Ми, незнаних світів колиска,
Згоримо в голубому вогні,
Повертаючись у майбутнє,
Повертаючись до зірок...
Тихо так, що аж ледве чутно,
Гупа в Космосі предків крок,
Той, що серця звемо ми стуком...
І в чеканні далеких доріг
Простягаю у ніч я руки.
...Зорі падають, ніби сніг.

"Що це зі мною, — думав Ігор, накидаючи контури картини, — Я ж ніколи не малював жанрових сцен — звідки це в мене? Сніг, поле..."

Але радість, така гостра, що її не можна було відрізнити від болю, зламала внутрішній опір, і враз все втратило значення — сумніви, нічні страхи, він знав, що мусить завершити картину й працюватиме навіть тоді, коли б крапля за краплею спливала з нього кров: робота була непереборним заклинанням смерті, втім, і це не мало значення, бо навіть від "чорної діри" небуття в нього вже не паморочилася голова.

Нічого такого раніше не відчував...

Прокинувся аж по обіді й довго роздивлявся намальоване. Це був типовий народний примітив...

Ігор не визнавав такого: жанру, принаймні коли за нього бралися люди з вищою спеціальною освітою, що прагнули бачити світ очима химерного дядечка з минулого століття. Для дядечка розпис мисника чи скрині був природною потребою, єдиним способом вирватись з духовної темряви й піднятися до високої краси; дядечко широко прагнув справжнього професіоналізму, а що не досягав його, то мав це за свою біду, а не предмет хизування. Що ж до сучасних художників, то чимало з них ставали примітивістами після того, як переконувались, що негодні привернути увагу власною творчою особистістю, й те Ігорові здавалося негідною спекуляцією, що тільки принижувала справжню народну творчість. Увесь той потік механізаторів із головами, стилізованими під розквітлий соняшник, свинарок, які тримали за ратички вбраних у брилики чи з заплетеними кісками поросят, усі ті химерні квіти, що мали символізувати радість життя, і постаті з навмисне порушеними пропорціями нагнали на нього жах своїм одвертим несмаком; він і зараз ні в чому не змінив своїх поглядів і все ж... Ця ніч, цей непереборний потяг до роботи, натхнення... авжеж, натхнення, ніколи раніше воно не осявало його так яскраво: ні, тут помилки бути не могло — помилка ховалася в його переконаннях. Якщо тільки вони мали якийсь стосунок до пережитого.

У двері постукали: до нього пробилася крізь болото колишня власниця будинку. Була вона заталапана по вуха, але усміхнена й жвава.

— Йой, йой, а я ж вас виглядала всеньке літо: чого це ви не хочете до нас іти? Аж

ніяк мені було: що це, виходить, людина гроші гейби у воду вкинула... Коли це собі дивлюсь учора, аж хтось чужий і ніби не чужий береться повз нашу хату... Ви чи не ви, гадаю, прибігла подивитися, аж воно й справді замка нема на дверях — а таки ж ви!

— А не подумали, що інший хто міг його відбити?

— Та де! Такого у нас не водиться.

— Немає злодіїв чи розбишак?

— Не чути! Ми всі тут один одного знаємо від діда-прадіда, то ганьба всьому селу була б, коли б щось трапилось. Спокійні будьте! Я вам принесла молока і сиру, бо хтозна, чи маєте що їсти. А магазин відсіль неблизько...

— Щиро вам дякую.

Він хотів одразу дати гроші, але жінка замахала руками і, схопившись із кріселка, метнулася до порога:

— Я що, не можу вас пригостити? І так... Я ще вам принесу!

— Стривайте, — рушив за нею Ігор. — Але ж щось сталося з тим чоловіком, який до мене жив тут?

— Е, то коли було, в такі часи непевні... Не думайте про те! Вам, може, хлопця свого прислати, допоки звикнете? Воно ж таки і справді маркітно...

Від хлопця Ігор відмовився, та, провівши жінку, відбив двері за фіранками з журавлями й подивився, що там у тій недобудованій кімнаті.

Анічогісінько. Уся підлога була застелена соломою, що вже давно змервилася: звичайно ж, у ній замешкались полівки, на зиму перебравшись у тепліший сховок, — звідси й зітхання, і стогони, й таємниче "Пождіть!".

— Ото комедія!

Наставав вечір у тиші та відсвітах вогню від кахляної грубки — цього разу натопив, не шкодуючи дров, бо ж тепло любив, а хату необхідно було добряче просушити, — й тривожні роздуми знов опосіли Ігоря.

Яка таємниця пов'язана із вбивством маляра, котрий тут жив? Що думав він, що відчував, коли на нього війнуло нескінченністю з "чорної діри" небуття, коли клубочок часу й простору, обмежений його свідомістю, щось зіштовхнуло в її пащеку? Смерть була наглою — отже, могутня гравітаційна хвиля енергії молодої ще людини виплеснулась у світ... Що далі з нею сталося?

Почало брати з-за плечей, але Ігор уже знав, як врятуватися від страху. Коли його з якогось дива потягло на біблійні сюжети, то варто обрати щось справді серйозне, з філософським підтекстом... наприклад, по-своєму осмислити тему вірності й зради, уособлену в Іуді й Петрі, або ж образ Понтія Пілата з його цинічним розумінням ситуації, або...

Та не встиг він торкнутися пензля, як одразу ж І забув про свої наміри: вранці не сходяв з дива, роздивляючись свій черговий витвір.

На грубій мисці, з якої щойно так-сяк обтерто кров, — голова Іоана Хрестителя; ганчірка лежить поряд, на дубовому столі, абияк збитому з не дуже підігнаних дощок. Обличчя спокійне, і тільки в ледь зведених бровах відбилися пережиті муки. Яке

безглуздя! Голову нещасного викривача можновладної Іродіади поклали на коштовну тацю — то був сюжет із життя царствених осіб, і до нього належало дібрати відповідний антураж. Він знає це — звідки ж взялася полив'яна миска? "Побачимо, що мені ще примариться", — подумав Ігор, ловлячи себе на тому, що вже з нетерпінням чекає вечора.

Вдень він обстежував горище — високе, розділене на дві половини, з них, вочевидь, збиралися робити житлові приміщення ("Це уже б шість було", — байдуже завважив Ігор). Тут, як і годилося, складали старий мотлох, і було його зовсім небагато: ще одна скриня, щедро прикрашена розписом та різьбою, кілька надбитих горщиків і дерев'яні граблі без зубців. Колись люди вміли цінувати вкладену в речі працю, та й своїм потребам не дуже давали волю.

Різьблену скриню Ігор вирішив стягти униз, а при нагоді то й забрати до Києва.

...Цієї ночі він малював стомлену пологами молоду жінку, що з ніжною грацією сповиває дитину в яслах, і дві рогаті голови корів, й старого дідугана, що спираючись на костур, розчиняє двері кошари, а з-за його плечей визирають інші діди. Низько над ними горітиме в небі хвостата зірка.

То мала бути велика картина, і малювати її належало не одну ніч; відірвавшись перевести подих, Ігор подумав, що страх для нього, як наркотик: на його вершині народжується щось таке, від чого усе, крім роботи, втрачає вагу; мабуть, в такому стані був Архімед, коли побачив занесений над собою меч.

"Не чіпайте моїх креслень", — прошепотів Ігор, жалкуючи, що не приготував собі келишка води. Він геть знесилився й водночас відчував, що неспроможний відірватись од мольберта.

— Пождіть! — гукнув хтось поряд, і низка червоних, цяток спалахнула перед Ігоровими очима.

Багрянні відсвіти заметалися кімнатою, дзенькнуло скло, і, приголомшуючи гуркотом, зірвалося з мольберта полотно.

Ігор опритомнів від стуку у вікно: зіп'явшись на вузьеньку призьбу, до нього добивалась жіночка, показуючи бідончик з молоком. Він зробив знак, що йде, й поволі рушив до дверей: ноги були немов чужі й дуже боліло праве плече, мабуть, падаючи, вдарився об грубку.

— О, то вас ніби з хреста зняли. Що з вами? Чого ви лежали на підлозі — взяли млости? Вам лікаря покликать?

— Не треба лікаря. Я трохи запрацювався, — буркнув Ігор, з нехиттю думаючи, що доведеться вступати в пояснення з цією в принципі дуже симпатичною особою.

— Хіба ж так можна? Молодий, файний хлоп — і морить себе. Здоров'я треба берегти, бо що порадує, коли його не буде? Випийте молочка... А в нас у клубі молодь збирається, й моя дочка туди прийде. Вона у мене співатиме, еге-е! Там не те що з Дрогобича та Стебника — з самого Львова приїздить, аби її послухати, радять до Києва посилати вчитись. Може, й ви підете? Порадьте мені, чи треба посилать до Києва: людина ж ви освічена.

— Може, й піду.

Під скоромовку жіночки він встиг хлюпнути води в обличчя, випити склянку молока, і йому полегшало.

— Послухаю, як співає ваша дочка.

— Ну, а то чого ж його із дня у день сидіти на самоті? Весело ж буде!

Коли жінка пішла, він подумав, що лишився необстеженим останній закуток його володінь — комора біля вхідних дверей, де, як сказала попередня власниця, замість шафки можна було тримати різне начиння. Ключа від неї не було, та, потягнувши за клямку, Ігор легко відчинив двері.

Там стояла ще одна скриня — вже третя, й на неї жужмом було скинуто мальовані на полотні картини. Одну за одною Ігор брав їх і, вносячи на світло, жадібно роздивлявся.

Людина, що зосереджено прямує полем у зимових присмерках... Голова Іоана Хрестителя на полив'яній селянській мисці...

Останню — "Поклоніння волхвів" — було не завершено, і все ж таки чимось вона різнилася від тієї картини, що лежала, кинута з ночі, в кутку великої кімнати: на ній було вже намальовано хвостату зірку.

Та, придивившись, Ігор зрозумів, що то слід від крові.